

e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Cappadocian Fathers' Anthropology: Creationism, Apologetics, and Doctrine

Mykola Shcherban ¹ *

¹ Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Philosophy and Cultural Studies, PhD in History, PhD in Theology, Associate Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: m.shcherban@chnu.edu.ua

ARTICLE INFO

Research Article

DOI:

[10.70651/3041-248X/2026.3.18](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2026.3.18)

Received:

12 February 2026

Accepted:

16 March 2026

Published online:

22 March 2026

Copyright © 2026

by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

ABSTRACT

This article is devoted to a comprehensive study of the anthropological doctrine of the Cappadocian Triad: Basil the Great, Gregory the Theologian and Gregory of Nyssa. The relevance of the topic stems from the need to reinterpret the patristic heritage as a dynamic system capable of offering an alternative to the contemporary anthropological crisis, which manifests itself in the depersonalisation of the human being and the loss of their existential integrity. The point is that the theological experience of the 4th century allows us to reconstruct an understanding of the person as a unique subject that cannot be reduced to biological or social functions. This study aims to elucidate the anthropological teaching of the Cappadocian School as the result of Trinitarian and apologetic discussions of the Nicene period, as well as to reveal the role of the human being as a microcosm that, through synergy with the Creator, participates in the process of the renewal of being. The study is based on the use of hermeneutic analysis of primary sources, the historical-genetic method for identifying the transformation of ancient categories, and a systemic-analytical approach. This has enabled the integration of the Trinitarian controversies of the 4th century into a coherent model of Christian creationism. As a result, it is proven that the Cappadocian Fathers carried out an ontological revolution, rethinking man as a microcosm capable of contemplating the Logos of being. It has been established that their apologetics is based on a rejection of a static perception of dogmas in favour of viewing humanity through the prism of sacred history. It is emphasised that Gregory the Theologian and Gregory of Nyssa view human nature as a mirror reflecting the Divine light, and the physical world as the realm in which human dignity is realised. The text substantiates the status of the human being as an active agent within the structure of existence, who, through free synergy with the Creator, participates in the process of renewing their own nature and the entire created world. Thus, the anthropology of the Cappadocian Fathers is the doctrinal foundation of Christian humanism. It affirms the idea that the creation of the world is not a completed act, but an ongoing process in which the human being acts as a mediator between the Creator and creation. The model they developed allows us to reconstruct the meaning of human existence as a path to eschatological deification, which makes their legacy highly relevant to contemporary Christian philosophy and apologetics.

KEYWORDS

Christianity, doctrine, anthropology, creationism, Church Father.

e-ISSN 3041-248X

Філософія та управління

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Антропология отців-каппадокійців: креаціонізм, апологетика, доктрина

Микола В. Щербань ¹*

¹ Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна). Доцент кафедри філософії та культурології, канд. іст. наук, канд. наук з богослов'я, доцент

* Автор-кореспондент, e-mail: m.shcherban@chnu.edu.ua

СТАТТЯ	АНОТАЦІЯ
Дослідницька DOI: 10.70651/3041-248X/2026.3.18 Отримана: 12.02.2026 р. Прийнята: 16.03.2026 р. Опублікована: 22.03.2026 р. Авторське право © 2026 автора Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).	Стаття присвячена комплексному дослідженню антропологічної доктрини каппадокійського тріумвірату: Василя Великого, Григорія Богослова та Григорія Нісського. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення святоотцівської спадщини як динамічної системи, здатної запропонувати альтернативу сучасній антропологічній кризі, що виявляється у деперсоналізації людини та втраті нею екзистенційної цілісності. Йдеться про те, що богословський досвід IV ст. дозволяє реконструювати розуміння особистості як унікального суб'єкта, що не зводиться до біологічних чи соціальних функцій. Метою роботи є експлікація антропологічного вчення Каппадокійської школи як результату тринітарних та апологетичних дискусій нікейського періоду, а також розкриття ролі людини як мікрокосму, що через синергію з Творцем бере участь у процесі оновлення буття. Дослідження базується на використанні герменевтичного аналізу першоджерел, історико-генетичного методу для виявлення трансформації античних категорій та системно-аналітичного підходу. Це дозволило інтегрувати тринітарні суперечки IV ст. у цілісну модель християнського креаціонізму. В результаті доведено, що каппадокійські отці здійснили онтологічну революцію, переосмисливши людину як мікрокосм, здатний до споглядання логосу буття. Встановлено, що їхня апологетика базується на відмові від статичного сприйняття догматів на користь бачення людини крізь призму священної історії. Наголошено, що Григорій Богослов та Григорій Нісський розглядають людську природу як дзеркало, що відображає Божественне світло, а фізичний світ як простір реалізації людської гідності. Обґрунтовано статус людини як активного суб'єкта в структурі буття, який через вільну синергію з Творцем бере участь у процесі оновлення власної природи та всього сотвореного світу. Таким чином, антропология отців-каппадокійців є доктринальним фундаментом християнського гуманізму. У ній стверджується ідея, що сотворення світу не є завершеним актом, а триваючим процесом, де людина виступає посередником між Творцем і творінням. Сформована ними модель дозволяє реконструювати сенс людського існування як шлях до есхатологічного обоження, що робить їхню спадщину вкрай актуальною для сучасної християнської філософії та апологетики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Християнство, віровчення, антропология, креаціонізм, отці Церкви.

1. Introduction

Як свого часу писав митрополит Іларіон, філософи різних епох і народів зосереджували свої роздуми на фундаментальному питанні про головну мету існування людини у світі. Даній проблемі присвячено численні праці, які варіюються від невеликих трактатів до значних багатотомних досліджень. Однак найглибше й найповніше це питання, на думку митрополита, було осмислено Святими Отцями Церкви. Особливо представниками східної, православної традиції. Християнство, починаючи з ранніх століть, дало чітку й одноставну відповідь на це питання: піднесення людини до стану обоження є головною метою її земного існування. Віруюча людина повинна бути найтісніше пов'язана зі своїм Богом, адже саме в цьому полягає сенс її життя та майбутнього. Християнська віра не обмежується лише турботою про людину у межах її земного існування. Вона охоплює і життя поза межами матеріального світу. Для такої віри недостатньо лише тимчасових чи територіальних обмежень, адже вона невідривно з'єднує людину з її Первопричиною, з її Творцем, Господом Богом [15, с. 5].

З огляду на святоотцівську теологічну спадщину, ми пропонуємо зосередитися на інтелектуальному та духовному спадку Каппадокійського гуртка: Василя Великого, Григорія Богослова та Григорія Нісського. Саме в їхній синергії народилося цілісне вчення, яке можна окреслити як «антропологію надії» [21, с. 787]. Якщо Василій Великий заклав космологічний фундамент цього вчення, а Григорій Нісський детально розробив психологічні та онтологічні аспекти устрою людини, то Григорій Богослов надав богословській антропології у християнському віровченні особливого екзистенційного звучання. Для них надія постає не як абстрактна інтелектуальна конструкція, а як живий нерв, що з'єднує сотворену людину з її Творцем. Ця надія виступає «золотою серединою» між відчаєм песимізму та наївним оптимізмом, пропонуючи тверезий погляд на реальність людських страждань крізь призму Божественних обіцянок. Таким чином, спадщина Каппадокійців пропонує вихід із сучасної кризи ідентичності, стверджуючи, що людина, попри свою тлінність, несе в собі незгасне світло Божого образу, від акту сотворення до есхатологічного звершення у вічності.

2. Literature Review

У монографії О. Соколовського дослідницька увага зосереджена на аналізі розвитку, змісту та формі реалізації христологічних ідей, що зазнавали змін протягом усієї історії християнства під впливом сенсожиттєвих ідеалів та суспільних особливостей кожного історичного періоду [9]. Філософсько-релігійнознавчий підхід до вивчення питань релігійної антропології, зокрема інтерпретації та розуміння сутності особистості як духовної істоти, з точки зору методології та практичного значення, став предметом наукової уваги К. Вергелеса [26]. Християнські смисли історії та людського життя часів раннього Середньовіччя вивчав О. Туренко, охопивши широкий спектр соціально-філософських проблем тогочасного європейського суспільства [25].

Ю. Чорноморець вивчав творчу спадщину візантійських теологів як історію боротьби ідей та конкуренцію концепцій, зосередившись на християнському неоплатонізмі [5]. Проблема формування доктрини про Трійцю у часи раннього християнства присвячена стаття Ф. Стрижачука [23]. Б. Тішкевич аналізував висвітлення Отцями Церкви Таїнств [24]. В. Пацан сконцентрувався на внеску отців-каппадокійців у формуванні нової філософсько-богословської мови у розумінні Бога та сприйнятті людини [19].

G. Maspero у своїй книзі продемонстрував, як у каппадокійській теології вже відбулася значуща онтологічна революція, яка дозволяла побачити в їхніх ідеях автентичну християнську філософію. Центральним елементом цієї філософії стало метафізичне переосмислення відносин, яке може бути надзвичайно цінним навіть у сучасному постмодерному контексті. Каппадокійці фактично створили оригінальну тринітарну онтологію, яка базується на реляційності. Вони, як наголошує автор, інтегрували відносини в іманентність божественної сутності та запропонували новий погляд на світ і історію через призму цієї інновації [13]. Формування поглядів отців-каппадокійців, вплив на них оточення та природного й освітнього середовища, досліджував М. А. G. Azad Naikin [2]. Р. Blowers ретельно розглянув теологічні напрацювання каппадокійців та їхні теоретичні розмірковування щодо Бога та його діяльності й можливостей творення. Науковець пропонує поглянути на богословську спадщину отців Церкви як на цілісну й гармонійну систему, яка, однак, не є статичною, а, навпаки, пропонує шляхи постійного

осмислення та оновлення [3]. Аналізу творів та коментарям богословських поглядів отців Церкви, а також історико-культурному огляду часів їхнього життя й діяльності, присвятив свою монографію Р. Whitworth [27]. Каппадокійську богословсько-філософську спадщину, а також дослідження загального історико-інтелектуального тла формування й утвердження їхніх ідей, вивчав С. S. O'Brien [18].

3. Problem Statement

Проблема дослідження полягає у необхідності висвітлення каппадокійської антропології не як статичної догматичної системи, а як динамічної відповіді на фундаментальні питання про природу та призначення людини. У сучасному соціогуманітарному дискурсі спостерігається антропологічна криза, що виявляється у деперсоналізації особистості, її розчиненні в соціальних функціях та цифровій фрагментації. На тлі цих процесів виникає потреба в реконструкції цілісної моделі людини, здатної протистояти детермінізму та втраті екзистенційних орієнтирів.

Центральним аспектом проблеми є переосмислення статусу людини як активного суб'єкта в структурі Всесвіту-матриці. Потребує аналізу те, як саме через тринітарну логіку та апологетичну полеміку IV ст. каппадокійські отці Церкви змогли стверджувати унікальність людської іпостасі, яка не зводиться до біологічної природи. Зasadничим питанням дослідження є з'ясування механізмів синергії, через яку людина, будучи мікрокосмом, стає рушійною силою оновлення власної природи та всього сотвореного світу, перетворюючи богословські дискусії давнини на актуальний інструмент захисту людської гідності в сучасних умовах.

4. Methods and Materials

Методологічну основу статті складає комплексний підхід, який базований на принципах історизму, системності та об'єктивності. Для досягнення мети роботи було застосовано низку наукових методів. Серед них виокремимо насамперед герменевтичний аналіз, який був використаний для інтерпретації текстів отців-каппадокійців. Це дозволило унаочнити антропологічні смисли з їхніх тринітарних та апологетичних праць. Історико-генетичний метод став у нагоді для простеження еволюції термінологічного апарату від античної філософської традиції до християнського догматизму IV ст. Також за його допомогою простежено історико-культурне тло, що відображало складність тогочасних теологічних дебатів та пошуків. Компаративний аналіз дозволив зіставити біблійну модель креаціонізму з елліністичними космогонічними концепціями, виявивши специфіку християнського розуміння матерії та статусу людини. Системно-аналітичний підхід був використаний для реконструкції цілісного вчення про людину як активного суб'єкта в структурі світу, де антропологія постає не як ізольована дисципліна, а як невід'ємна частина динамічної християнської космогонії.

Матеріалами дослідження стали праці представників Каппадокійської школи, їхні трактати, промови, містичні та антропологічні праці й поетичні рядки. Джерельну базу також склали праці сучасних дослідників богословської спадщини отців Церкви та християнського віровчення, а також розвідки українських науковців, присвячені християнській аскезі та філософській думці каппадокійців.

5. Results and Discussion

У IV ст. завершується формування середньовічної світоглядно-філософської парадигми. На Нікейському соборі 325 р. були визначені головні догмати християнського віровчення. Це був «1) перший Вселенський собор післяапостольського християнства; 2) перший (але не останній) офіційний крок у формуванні православного тринітаризму; 3) такий, що призвів до злиття церкви і держави» [11, с. 111].

Попри формальне прийняття догматів, інтелектуально-теологічні дискусії продовжували точитися з різним ступенем гостроти:

«Уся боротьба ведеться за одне слово (...) «єдиносущний». Тим словом означив Нікейський собор рівність Божого Сина з Богом-Отцем. Те слово скупляє усю науку Церкви, воно стає прапором, довкруги якого стають у ряди усі поборники Нікейського собору у боротьбі з аріянами, пів аріянами й усіма їхніми прихильниками. Ніколи ще від трьохсот літ не було такої

боротьби, ніколи ще такі численні, такі учені і такі вправні в дискусії богослови не вели з собою такі безконечні спори, дискусії й диспути. В боротьбі виробляються люде, дискусії ведуть до що раз яснішого означення, до щораз повнішого доказування, до що раз систематичнішого укладання церковної науки. В огні боротьби родиться наука богословів» [21, с. 5].

Відповідно, була й потреба у філософському інструментарії, який зміг би пояснити ці нові істини античному світу. Саме з такої точки зору необхідно підсвітити діяльність отців-каппадокійців, які стали мостом між нікейським ортодоксальним вченням та грецькою інтелектуальною традицією. У IV ст. святі отці не приділяли спеціальної уваги питанням формування концепції людської особистості. В ранніх патристичних творах можна знайти лише фрагментарні та опосередковані висловлювання про людину як особистість, які виникали в контексті основних тем, обраних авторами. Основний богословський акцент того часу був спрямований на формулювання вічного, непорушного й спасительного вчення про Особу Триєдиного Бога. Однією з найбільших заслуг отців раннього періоду християнської Церкви була їхня робота над тринітарними питаннями, завдяки якій вони здійснили справжнє перетворення мовної структури. Використовуючи високі філософські терміни і вирази з розмовної мови, вони змогли переосмислити їхнє значення та надати здатність виражати нову реальність у межах християнської парадигми, реальність особистості: як у Богові, так і в людині, адже людина створена за образом Бога [19, с. 152-153].

Варто зробити невеличкий історичний екскурс, більш предметно заглибившись у питання, хто такі Отці Церкви. Отці Церкви - це християнські богослови й церковні діячі, які зіграли основоположну роль у формуванні основ християнської віри. Також вони займалися й прикладними питаннями: розробкою церковного устрою, встановленням правил, віровчення та обрядів. Саме завдяки їхньому внеску були визначені канони Святого Писання, що відокремили богонатхненні книги від апокрифічних. Вважалося, що Святих Отців вирізняли три головні риси: православне вчення, святість життя, визнання їхнього авторитету Церквою та приналежність до ранніх етапів християнства. Попри деякі особливості, католицька і православна традиція визнають одних і тих самих осіб Святими Отцями. Основною відмінністю є те, що західне християнство завершує цей перелік Ісидором Севільським, тоді як східне – Іоанном Дамаскіним. Для православної традиції головними Отцями Церкви є Три святителі: Василій Великий (Кесарійський), Григорій Богослов (Назіанзин) та Іоанн Золотоустий. Також шануються такі видатні постаті, як Григорій Нисський, Афанасій Олександрійський, Діонісій Ареопажит. У католицькій церкві пізніших богословів називали «вчителями Церкви», а характер їхнього вчення позначався терміном «схоластика». У православ'ї ж подібного поняття не застосовували. До Отців Церкви іноді долучали діячів Середньовіччя, таких як патріарх Фотій, Симеон Новий Богослов чи Григорій Палама. До цієї категорії також належать представники пізнішого періоду: Паїсій Величковський, Феофан Затворник, Силуан Афонський [4].

Каппадокійські отці, Василь Великий (300-379 рр. н. е.), Григорій Нисський (329-389 рр. н. е.) та Григорій Богослов (335-394 рр. н. е.), впливові теологи IV ст., відіграли засадничу роль у формуванні християнського вчення про Трійцю. Діяльність каппадокійських отців була відповіддю на теологічні суперечки того часу, особливо на аріанство, яке мало своє тлумачення божественності Христа. Завдяки їхнім зусиллям було сформульовано вчення про Трійцю, яке залишається наріжним каменем християнського богослов'я.

З одного боку, вони завдали ідейної поразки радикальному аріанству, представленому ідеями мислителів того часу Аецієм та Евномієм. З іншого боку, виробили формулу «три іпостасі - одна сутність», яка, як вже було зазначено, є основою основ православного віровчення на сьогодні. Ця богословська перемога зафіксована у низці праць східних теологів. Полеміку проти Евномія розпочав Василь Великий, чий пізніші роздуми у трактаті «Про Святого Духа» продемонстрували зрілість його думки. Його справу продовжив Григорій Нисський, який не лише детально спростував доводи Евномія. Теолог представив цілісну систему християнського вчення у своєму «Великому катехитичному повчанні». Особливу роль відіграв Григорій Богослов. Його твори стали взірцем ортодоксального красномовства та догматичної точності. Окрім теоретичних напрацювань, надзвичайно важливими були й практичні зусилля Василя Великого, який через широке листування сприяв примиренню різних течій всередині християнської думки, консолідуючи церкву навколо тринітарної істини [9].

Складні ідейні та ідеологічні суперечки тих часів влучно описані у вступному слові до праці Григорія Богослова «Велич Василя Великого. Похвальне слово в честь Василя Великого, Архиепископа Кесарії Канадокійської та інші писання»:

«Багато вважали, що не можна погодити цих двох речей. В основі опозиції лежав поганський, геленський раціоналізм з одної, а християнський догматизм з другої сторони. На практиці йшло про те: людський розум чи Божий авторитет, філософія чи об'явлення, послушний і покірний учень – чи гордий стоїк, або зарозумілий цинік. Грецький герой, вояк, атлет – чи християнський мученик, аскет. Наживання утіх на землі та вічна пам'ять нащадків – чи християнське помірковання з вічним блаженством. Ці дві концепції життя знаменали один і другий світ від колиски аж до нагробного каменя» [8, с. 10].

Через призму тринітарних суперечок каппадокійці підійшли до переосмислення природи людини. Визначивши радикальну інакшість Божественної природи, вони вибудували цілісну систему християнського креаціонізму. У ньому людина постає не просто частиною космосу. Вона є особливим актом Божественного творчого задуму, наділеним свободою та особистісним началом. Матерія не є протилежністю Бога, як це стверджували філософи-неоплатоніки чи гностики. Навпаки, фізична матерія є задумом Творця, і в ній зберігається Його глибокий відбиток як у самій людині, так і в кожній створеній істоті через Його логос і енергію. Ця матерія, створена Богом, постійно прагне до свого Творця, шукаючи єднання з Ним. Зокрема, Григорій Богослов наголошував, що людина нерозривно пов'язана з природою і всім світом через свою тілесність, у той час як її душа, будучи несотвореною, є безпосереднім відображенням і образом та подобою самого Творця [10].

Як писав Григорій Богослов:

«Знали ми лише дві дороги: одна з них - першорядна й найкраща - вела до наших святих храмів, друга ж - другорядна й вже не така гідна, як перша - провадила до вчителів світських наук. Інші дороги, які вели на всякого роду пусті забави, на видовища, на народні зібрання, на бенкети лишали ми тим, що їх бажали. Бо те, що не веде людей до чесноти й не чинить свого любителя ліпшим, не заслуговує, думаю, на якусь увагу. В інших інші назви, чи то батьківські, чи то свої - відповідно до звання або заняття, а в нас і велике діло й велике ім'я: бути й називатися християнами» [8, с. 26].

Апологетичні дискусії отців-каппадокійців не обмежувалися лише внутрішньоцерковними суперечками. Вони були спрямовані на діалог із античним інтелектуальним середовищем, де питання походження світу та людини було центральним. Навіть у сучасних дискусіях питання походження світу часто стає ареною протистояння науки та релігії. Доба каппадокійських отців не була винятком. У той час головним інтелектуальним викликом для християнського світогляду виступав діалог Платона «Тімей», який акумулював тогочасні досягнення математики, астрономії та філософії, суттєво вплинувши на аристотелівську та стоїчну космологію. Хоча каппадокійці не були першими, хто намагався синтезувати біблійне одкровення з грецькою філософією, поступаючись у систематичності Філону Олександрійському чи Оригену, їхній внесок є безперечним. Підходи каппадокійців полягали у використанні складного філософського інструментарію не для вузького кола інтелектуалів, а для широкої церковної аудиторії. Таким чином, бачимо прагнення зробити елітарне богослов'я доступним для загалу.

Це особливо важливо з огляду на тогочасні упередження щодо Каппадокії як «провінційного» регіону з низьким рівнем еллінізації. Попри критику сучасників щодо нібито поверхневого засвоєння античної спадщини, каппадокійцям вдалося знайти баланс: вони уникали як надмірного елітизму, так і спрощення догматів, перетворивши філософську мову на дієвий засіб християнської апологетики [18]. Крім розробки тринітарної доктрини, вони також зробили значний внесок у розвиток християнського містицизму, чернецького життя та теоретичних основ біблійного тлумачення [6].

Християнські мислителі базували свої засади на принципах, які суттєво відрізнялися від основ елліністичної філософії. Якщо античні філософи постійно зосереджували свою увагу на активних пошуках мудрості й істини, то християнські апологети виходили з переконання, що християнство із самого початку вже володіє істиною та мудрістю, отриманими через одкровення. Водночас слід зазначити, що в умовах раціональних вимог епохи твердження про наявність істини і мудрості у Святому Письмі саме по собі потребувало аргументованого доведення. Саме тому перші християнські апологети взяли за розробку методологічних

підходів до обґрунтування переваги християнського Одкровення над філософськими вченнями античних язичників. Каппадокійські мислителі, значною мірою систематизували християнську думку, спираючись на основи неоплатонізму і адаптуючи його до потреб середньовічного світогляду та філософських концепцій.

Василь Великий займався богословськими дослідженнями не для того, щоб проводити загальні роздуми про християнське життя, а задля активної полеміки з єретичними вченнями, що стосувалися природи Трійці. Його найвагоміші богословські праці включають «Проти Евномія» та «Про Святого Духа». У своїх поглядах Евномій стверджував, що Син є створеною істотою, оскільки заперечував саму концепцію зачаття. Василь Великий спростував ці твердження, зосередившись на тому, що сутність Сина є тотожною божественному буттю. Він пояснив, що божественна природа незмінна за своєю суттю, а отже, є нероздільною, безпристрасною і позачасовою. У межах своєї теології Василь Великий виокремив поняття ненародженого Отця як заперечення певних термінів та народженого Сина як унікальну властивість. Евномій же стверджував, що Син не міг бути народженим, оскільки ненародженість передбачає вічне існування. Василь Великий аргументував, що Евномій фактично приписує концепцію вічності через своє розуміння ненародженості. Крім цього, значну увагу Василь Великий приділив розробці питань, пов'язаних зі Святим Духом, перевершивши своїх сучасників у глибині богословської рефлексії. Він адаптував аріанський дискурс про Сина до більш широкої тринітарної перспективи, яка включала Отця, Сина та Святого Духа. Пізніше його ідеї були поглиблені Григорієм Богословом, який використав ці терміни в захисті ортодоксального вчення проти єретичних тринітарних концепцій [14].

Григорій Богослов прославився як неперевершений оратор і поет. У своїх «Богословських промовах» він демонструє непересічний талант до богословського аналізу та майстерність у дискусії. Теолог спростовує погляди Евномія, захищаючи нікейське вчення про Сина, а також викладаючи основи ортодоксального розуміння Святого Духа. Григорій Богослов зробив значний крок уперед порівняно з Василем Великим у поясненні взаємозв'язку між Отцем, Сином і Святим Духом. Він проголошує, що єдині істотні відмінності між трьома особами Трійці стосуються їхнього походження: Отець є ненароджений, Син народжений або породжений від Отця, а Дух натхненний або походить від Отця й Сина. Григорій Богослов чітко формулював ці поняття через поняття однієї усії та трьох іпостасей, приділяючи окрему увагу спростуванню аполлінаристських поглядів, які ставили під сумнів істинну природу Сина [14].

Святий Григорій Богослов, розмірковуючи про істину творіння, вчить, що людина об'єднує в собі дві природи, духовну і матеріальну. Попри їхню суттєву відмінність та повну протилежність, вони дивовижним і таємничим чином переплетені в людській істоті. Особливу увагу Григорій Богослов звертає на цю двоєдність, акцентуючи на тому, що людина покликана слугувати посередником між матеріальним і нематеріальним світами. Її розум або дух пов'язує її з нематеріальним, божественним і невидимим, тоді як тіло належить до сфери матеріального, земного і видимого. Христос прийшов до нас у людському тілі, тим самим піднісши та прославивши людське єство. На відміну від ангелів, які виконують роль вісників, людина є головним плодом творіння, адже саме в ній сплелися воєдино всі аспекти світу, як духовні, так і матеріальні. Людська душа не прагне вирватися з рабства тіла. Навпаки, вона любить і перебуває з ним у гармонійній єдності. У людському житті немає нічого негідного чи поганого, окрім гріха. Прихід Христа змінив навіть поняття смерті: вона стала блаженним спокоєм, втративши риси страшного і безглузлого завершення буття [12]. Про важливу ціль сотворення людини Богом Григорій Богослов неодноразово писав у своїх творах:

«До сотворення Людини Творець приступає так, як би з роздумом, щоб і матерію приготувати для її складу, і образ її уподобити певній Первообразній Красі, і призначити наперед ціль, для якої вона буде існувати» [цит. за 15, с. 6].

Григорій Нісський був видатним богословом і містиком. У своїх працях він часто звертався до алегоричного тлумачення Біблії, що сприяло формуванню його унікального підходу та успіху як письменника-містика в душі неоплатонізму. Проте, навіть у своїх алегоричних інтерпретаціях, він завжди враховував історичний контекст текстів, які аналізував. Мислитель був переконаним послідовником Орігена, але, усвідомлюючи його помилки з ряду доктринальних питань, намагався їх уникати. Його головні праці, присвячені тринітарній доктрині, включають «Про Святу Трійцю» та «Про не трьох богів». Особливу увагу він приділяв внутрішнім взаємозв'язкам осіб Трійці та їхній єдності в рамках божественного задуму та функціональної гармонії [14].

Його містицизм та алегоризм були не просто літературними прийомами, а інструментами для опису глибин людської душі, яка, за Григорієм Нисським, є дзеркалом, здатним відображати Божественне світло. Антропологічні погляди Григорія Нисського є синтезом біблійного бачення людини та ідей найвпливовіших авторів, які йому передували: Платона, Арістотеля, Посидонія, Галена, Філона Олександрійського, Орігена. Людина не може бути обмежена лише духовним аспектом. Адже через свою тілесність вона поєднує в собі всі матеріальні елементи світу. У ній вони досягають найвищої мети, яка полягає в прославленні Творця. У той же час, людина володіє безсмертною душею, яка не дає звести її виключно до матеріального формату. Григорій Нисський вважав створення людини за образом Божим головною перевагою людської душі. Ця перевага полягає в її розумності та здатності до сприйняття слова [20].

Григорій Нисський висловлює щиросердне здивування тим, наскільки відрізняється спосіб сотворення Всесвіту від появи у ньому людини. Величні космічні об'єкти, такі як сонце, небо, зорі, а також стихії та жива природа, виникають миттєво, лише за велінням Божественного слова, без детального опису самого процесу. Проте створення людини постає як акт особливої Божественної уваги та передбачливості. Творець не просто віддає наказ, а немовби особисто береться за справу: ретельно готує матерію, орієнтується на ідеал первозданної краси та конструює людську природу так, щоб вона була досконалим інструментом для виконання свого високого призначення [17, р. 612].

З часів зародження раннього християнства Церква прагнула проникнути в таємницю внутрішнього життя триєдиного Бога. Для отців Каппадокійської школи внутрішня єдність і спілкування між Божественними особами були наріжним каменем православного богослов'я. У їхніх творах відображено, що теологія іманентної Трійці базувалася на вічній єдності трьох рівночасних і рівноправних Божественних осіб, які беруть участь в одній і тій самій сутності та спільному бутті. Разом учення трьох каппадокійських отців-єпископів про непізнаваність Божественної сутності, взаємозв'язки між особами Трійці та їхню сутнісну єдність становлять основу для розуміння їхнього богословського бачення іманентної Трійці. Розглядаючи антропологію отців-каппадокійців, слід уникати спроб віднайти в їхніх працях суворо детерміновану або застиглу систему. Натомість доцільніше говорити про динамічну сукупність «першопринципів», де вчення про людину нерозривно пов'язане з ширшою християнською космогонією [16]. Це добре можна проілюструвати цитатою Григорія Богослова з однієї із його промов:

«(...) Бо ніщо не здається мені настільки важливим, як те, щоб людина закрила свої почуття, вийшла за межі плоті та світу - не приковувалася до людських реалій, окрім випадків крайньої потреби, і таким чином, у розмові з собою та з Богом, жила понад рівнем видимого; щоб завжди носила в собі образи божественного в їхньому чистому стані, вільному від відбитку того, що є нижчим і мінливим. Таким чином, людина є - і завжди стає - чистим дзеркалом Бога і божественних речей, уподібнюючи світло до світла і додаючи ясності нечітким початками, аж поки ми не прийдемо до джерела того світла, що сяє в цьому світі, і не досягнемо наш блаженний кінець, де дзеркала розчиняються в істинній реальності» [цит. за 1, р. 131].

Доктринальний фундамент тріумвірату каппадокійських отців базується на розумінні світу як матриці, через яку Триєдиний Творець реалізує прагнення до вічного оновлення творіння. Людина в цій системі координат виступає не лише об'єктом божественної дії. Вона є активним учасником оновлення власної природи. Апологетичний потенціал такої позиції полягає у відмові від статичного сприйняття догматів на користь бачення людини крізь призму священної історії, де кожна особистість є мікрокосмом, здатним до споглядання логосу буття. Таким чином, антропологія каппадокійців інтегрує креаціоністські засади у цілісну модель, де доктрина про сотворення стає фундаментом для розуміння людської гідності та її призначення у всесвіті.

6. Conclusions

У підсумку, можна стверджувати, що антропологічна спадщина отців-каппадокійців стала визначним і визначальним етапом у формуванні християнського гуманізму, запропонувавши дієвий вихід із антропологічної і теологічної кризи того часу. Завдяки розробці тринітарної доктрини та розрізненню понять «природи» та «іпостасі», Василю Великому, Григорію Богослову та Григорію Нисському вдалося обґрунтувати унікальність людської особистості, яка

не зводиться до біологічних чи соціальних функцій, а постає вільним суб'єктом у структурі буття. У межах каппадокійської парадигми всесвіт не розглядається як статична форма. Навпаки, він є динамічною системою оновлення, де Творець реалізує задум вічного вдосконалення творіння. У цій системі координат людина займає центральне місце активного учасника та синергіста божественного задуму, виступаючи медіатором між матеріальним і духовним світами. Особливий статус людини як мікрокосму, сотвореного за роздумом Творця, реабілітує тілесність і стверджує високу гідність людської природи, яка через розумність і вільну волю здатна ставати чистим дзеркалом Божественного світла.

Богословські дискусії IV ст. виходять за межі історичного контексту, пропонуючи сучасній філософсько-богословській думці цілісну модель особистості, здатної протистояти деперсоналізації та екзистенційному вакууму через відновлення динамічного діалогу з Первопричиною. Креаціонізм каппадокійців, інтегрований у їхню антропологію, доводить, що людина є не пасивним об'єктом творчого акту. Вона виступає рушійною силою оновлення власної природи та всього космосу, що робить їхнє вчення невичерпним джерелом для захисту людської ідентичності в умовах сучасної цивілізації.

References

1. Artemi, E. (2013). Gregory Nazianzen's trinitarian teaching based on his Twentieth Theological Oration. La doctrina trinitaria de San Gregorio Nacianceno basada en si Quinta Oración Teológica [Gregory Nazianzen's trinitarian teaching based on his Twentieth Theological Oration]. *De Medio Aevo*, (2), 127–146. <https://www.academia.edu/45218121>
2. Azad Haykin, M. A. G. (2023, October–December). Editorial: The Cappadocian Fathers. *Reformation Today*, 3–4. https://reformation-today.org/wp-content/uploads/2024/09/RT310_Oct2023_web.pdf
3. Blowers, P. (2016). Beauty, tragedy and new creation: Theology and contemplation in Cappadocian cosmology. *International Journal of Systematic Theology*, 18(1), 7–29. <https://www.academia.edu/20796552>
4. Burdak, O. (2014, July 1). *Mistychnyi dosvid Otciv Cerkvy* [Mystical experience of the Church Fathers]. Naukovyi bloh. Nacionalnyi universytet "Ostrozka akademiia". <https://naub.oa.edu.ua/mistychnyi-dosvid-otziv-tserkvy/>
5. Chornomorets, Yu. (2010). *Vizantiyskyi neoplatonizm vid Dionisiia Areopahita do Hennadiia Sholiarii* [Byzantine neoplatonism from Dionysius the Areopagite to Gennadius Scholarios]. *Dukh i Litera*. (in Ukrainian)
6. Encyclopedia Britannica. (n.d.). *Cappadocian Father*. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Cappadocian-Father>
7. Havrylyk, I. (2025). Pessimism and hope in Gregory of Nazianzus' theological heritage. *Verbum Vitae*, 43(3), 781–789. <https://doi.org/10.31743/vv.18158>
8. Hryhorii z Nazianzu. (1951). *Velych Vasyliia Velykoho. Pokhvalne slovo v chest Vasyliia Velykoho, Arkhiiepyskopa Kesarii Kapadoikiiskoi ta inshi pysannia* [The greatness of Basil the Great: Oration in honor of Basil the Great, Archbishop of Caesarea in Cappadocia, and other writings] (S. Fedyniak, Trans.). <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7637/file.pdf> (in Ukrainian)
9. Kelly, J. N. D. (n.d.). *The post-Nicene period*. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/patristic-literature/The-post-Nicene-period#ref235462>
10. Kindiy, O. (2019, May 1). *Otciv Cerkvy pro cinnist sotvorenoho svitu* [The Church Fathers on the value of the created world]. *Verbum*, 26: Ekoteolohiia. <https://www.verbum.com.ua/05/2019/ecotheology/church-fathers-on-ecology/> (in Ukrainian)
11. Klymiv, I. (2006). Borotba techii u rannomu khrystyianstvi i Nikeyskyi sobor 325 roku [The struggle of currents in early Christianity and the Council of Nicaea in 325]. *Problemy humanitarnykh nauk*, (18), 104–113. <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/174342> (in Ukrainian)
12. Makhnii, M. (2018, March). *Otciv Cerkvy: evoliuciia uiavlen pro dukh, dushu i tilo* [Church Fathers: Evolution of ideas about spirit, soul and body]. *Homo Psychologikus: Istoriia psykholohichnoi dumky*. <https://makhnii-history.blogspot.com/2018/03/35.html>
13. Maspero, G. (2023). *The Cappadocian reshaping of metaphysics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009412056>
14. McMahon, C. M. (n.d.). *Advanced historical theology - Athanasius, the Cappadocians, and trinitarian doctrine*. Historical Theology Articles. APM. <https://www.apuritansmind.com/historical-theology/advanced-historical-theology-athanasius-the-cappadocians-and-trinitarian-doctrine/>

15. Mytropolit Ilarion. (1954). *Obozhnennia liudyny – cil liudskoho zhyttia* [Deification of man - The goal of human life]. Bohoslovska studiiia. Ukrainske Naukove Pravoslavne Bohoslovske Tovarystvo.
16. Nafziger, J. (n.d.). *The Cappadocians and the inner-life of the trinity* [THEO 601 Theology 1]. Academia.edu. <https://www.academia.edu/41791976> (in Ukrainian)
17. Nyssen, G. (n.d.). *On the making of man (De opificio hominis)* (pp. 605–673). Documenta Catholica Omnia. <https://www.documentacatholicaomnia.eu/>
18. O'Brien, C. S. (2016). Creation, cosmogony, and Cappadocian cosmology. In N. Dumitrașcu (Ed.), *The ecumenical legacy of the Cappadocians. Pathways for ecumenical and interreligious dialogue* (pp. 7–20). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-137-50269-8_2
19. Pacan, V. (2015). Formuvannia metaontologichnoho vymiru osobystosti u sviatooteckii triadolohii [Formation of the meta-ontological dimension of personality in patristic triadology]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Filosofiia*, (1), 140–159. <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/download/676/807> (in Ukrainian)
20. Shaff, P., & Wace, H. (Eds.). (1893). *On the making of man* (H. A. Wilson, Trans.; Vol. 5, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series). Christian Literature Publishing Co. (Revised and edited for New Advent by K. Knight). <https://www.newadvent.org/fathers/2914.htm>
21. Sheptytskyi, A. (1989). Vvedennia [Introduction]. In *Asketichni tvory sv. Otcia nashoho Vasyliia Velykoho* [Ascetic works of our Holy Father Basil the Great] (A. Sheptytskyi, Trans.; pp. 3–14). Vydavnytstvo oo. Vasylian. (in Ukrainian)
22. Sokolovskiy, O. (2018). *Khrystolohiia: evoliuciia doktryny: monohrafiia* [Christology: Evolution of doctrine: Monograph]. Vydavnytstvo Evenok O. O. <https://eprints.zu.edu.ua/32041/> (in Ukrainian)
23. Stryzhachuk, F. (2020). Doktryna pro Triiciu yak konceptualnyi instrument rozviazannia doktrynalnykh i praktychnykh problem rannoï cerkvy [The doctrine of the Trinity as a conceptual tool for solving doctrinal and practical problems of the early church]. *Bohomysliie: literaturno-bohoslovskiy almanakh*, (27), 42–60. <https://doi.org/10.29357/ab.v0i27.208140> (in Ukrainian)
24. Tishkevych, B. (2015). Roskryttia vchennia pro sedmychne chyslo Tainstv v Sviashchennomu Pysanni ta drevnikh Otciv i Vchyteliv Cerkvy [Disclosure of the teaching on the sevenfold number of Sacraments in the Holy Scriptures and ancient Fathers and Doctors of the Church]. *Volynskiy blahovisnyk*, (3), 39–54. <https://www.academia.edu/33662192> (in Ukrainian)
25. Turenko, O. (2016). *Poshuky smysliv sumisnosti indyvidualnoho i kolektyvnoho: socialno-filosofskiy dosvid Serednovichchia* [Searches for meanings of compatibility of individual and collective: Social-philosophical experience of the Middle Ages] (Doctoral dissertation, National Academy of Sciences of Ukraine, Centre for Humanitarian Education). https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Turenko_31.05.2016_avtoref.pdf (in Ukrainian)
26. Verheles, K. (2024). Relihiina antropolohiia v konteksti ii rozvytku: metody, pryncypy ta systemy doslidzhennia [Religious anthropology in the context of its development: Methods, principles, and research systems]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky*, 1(95), 5–15. [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1\(95\).2024.5-15](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1(95).2024.5-15) (in Ukrainian)
27. Whitworth, P. (2015). *Three wise men from the East: The Cappadocian Fathers and the struggle for orthodoxy*. Sacristy Press.